

«Նոր ժամանակի կրթություն» ՀԿ

ՀԵՐԹԱԿԱՆ ԱՏԵՍՏԱՎՈՐՄԱՆ ԵՆԹԱԿԱ
ՈՒՍՈՒՑԻՉՆԵՐԻ ՎԵՐԱՊԱՏՐԱՍՏՄԱՆ
ԴԱՍԸՆԹԱՑ

ԱՎԱՐՏԱԿԱՆ ՀԵՏԱԶՈՏԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔ

Հետազոտության թեման՝ «Էպոսի դերը հայրենասիրության և
ազգային արժեհամակարգի ձևավորման գործում»
Առարկան՝ Հայոց լեզու և գրականություն
Հետազոտող ուսուցիչ՝ Իրինա Ստեփանյան
Ուսումնական հաստատություն՝ Արագածոտնի մարզ, Սուսերի
միջնակարգ դպրոց

Երևան 2023

Բովանդակություն

Ներածություն	4
1. Էպոսի ժանրային առանձնահատկությունները. Հայկական ժողովրդական էպոսը ..	6
2. Էպոսի հայրենասիրական և արժեքային գաղափարները	8
3. «Սասնա ծռեր» էպոսի դասավանդման փորձ	8
Եզրակացություն.....	23
Օգտագործված գրականության ցանկ	25

Ներածություն

Թեմայի արդիականությունը: Հայտնի է, որ երեխայի մտածողության, հոգեբանության ձևավորման համար մեծ նշանակություն ունի տարրական դպրոցը: Արդի կրթական պահանջներին համապատասխան գիտելիքների ձեռքբերման տեսանկյունից կարևորվում են մայրենիի, ինքնուրույն ընթերցանության դասաժամերը, մասնավորապես մայրենիի ուսուցման դասագործընթացում մանկական երկերի վերլուծության նոր կարողությունների ձևավորումը, ուսուցման և ուսումնառության մակարդակի բարձրացումը, ինչին կարող է նպաստել գրական ստեղծագործությունների առավել նպատակային ուսումնասիրումը: Այն օգնում է երեխային հիմնավոր ըմբռնելու գեղարվեստական երկի դաստիարակչական, ուսուցողական, ճանաչողական կողմերը, գնահատելու մարդկային լավ և վատ արարքները, դասեր քաղել, լինել ազնիվ, բարի ու ներողամիտ սոցիալական ցանկացած միջավայրում:

Այդ տեսանկյունից չափազանց կարևոր է «Մասնա ծոեր» էպոսի ուսումնասիրությունը:

Բանահյուսական նյութերի ուսումնասիրման գործընթացում որոշակի տեղ է հատկացվում «Մասունցի Դավիթ» էպոսին, որի մշակումներից ընտրված առանձին հատվածներ ներառված են տարրական դասարաններում: «Մասունցի Դավիթ» գրական մշակումները բոլոր ժամանակներում բացառիկ դեր ունեն կրտսեր դպրոցականի ազգային մտածողության, արժեքային համակարգի ձևավորման գործում: Այսօր ևս անհրաժեշտ է մեծ ուշադրություն դարձնել էպոսի ուսումնասիրմանը: Հատուկ երեխաների համար մշակված հատվածների համակողմանի յուրացումը օգնում է երեխային հիմնավոր ըմբռնելու նյութի թեմատիկ-գաղափարական հիմքը, և մեծանում է նրա դաստիարակչական, ուսուցողական, ճանաչողական նշանակությունը:

Թեմայի նպատակը և խնդիրները: Սույն աշխատանքի նպատակն է էպոսի դերի բացահայտումը աշակերտների հայրենասիրության և արժեհամակարգի ձևավորման գործընթացում:

Ուսումնասիրության խնդիրներն են՝

1. ներկայացնել էպոսի ժանրային առանձնահատկությունները
2. բացահայտել «Սասնա ծռեր» էպոսի հայրենասիրական և արժեքային գաղափարները
3. բացահայտել «Սասնա ծռեր» էպոսում արժեքային դիրքորոշումներն ու մոտեցումները:
4. Ներկայացնել էպոսի դասավանդման առանձնահատկությունները:

1. Էպոսի ժանրային առանձնահատկությունները. Հայկական ժողովրդական էպոսը

Էդ. Ջրբաշյանի և Հ.Մախչանյանի «Գրականագիտական բառարանում» էպոսը, ղյուցագնավեպը կամ վիպերգությունը բնութագրվում է որպես «ժողովրդական բանահյուսության հնագույն և կարևորագույն ժանրերից մեկը»¹: Նշվում է, թե էպոսում ամեն մի ժողովուրդ մարմնավորում է ազատության ու անկախության համար մղած իր պայքարը: Այսօրինակ ժանրային բնութագիր տեսնում ենք այլալեզու բառարաններում, դասագրքերում և հետազոտություններում:

Ֆրանսիական գրականության ուսուցման մեթոդական դասագիրքն էպոսը բնորոշում է հետևյալ ձևով. «Դյուցագներգություն – հերոսական իրադարձությունների բանաստեղծական պատում, որում խառնված են իրական և գերբնականը»²:

Ռուսերեն բացատրական բառարանում կարդում ենք. «էպոս – ամբողջություն ժողովրդական հերոսական երգերի, ասքերի, պոեմների՝ միացած ընդհանուր թեմայով և համազգային պատկանելությամբ»³:

Գարեգին Սրվանձտյանցն էլ շեշտում էր «Սասունցի Դավիթ» էպոսի պատմականությունն ու խիստ ազգային բնույթ ունենալը:

Ուսուցիչը պարտավոր է իմանալ տարբեր էպոսներում եղած որոշ ընդհանրություններ, որոնք կապվում են մարդկության հնագույն ժողովուրդների մտածողության և նրանց փոխշփումների հետ:

Հովսեփ Օրբելին «Սասունցի Դավիթ» էպոսում տեսնում է վաղնջական ժամանակների մայրատիրության հետքեր, կոսմիկական հնագույն պատկերացումներ. «Սասունցի Դավիթ» էպոսում հին հայերի հնագույն պատկերացումները, հնադարյան առասպելները, որոնք ստեղծվել են Հայաստանի նախապատմական կյանքի հազարամյակների ընթացքում, և ականատեսների ու նրանց հետնորդների հիշողության մեջ դրոշմված պատմական իրադարձությունները

¹ Էդ. Ջրբաշյան, Հ.Մախչանյան, Գրականագիտական բառարան, Ընդհանուր խմբագրությամբ Էդ. Ջրբաշյանի, Երևան, 1972, էջ 280:

² D.Labouret, A. Meunier, Les Méthodes du français au lycée, Paris, 1996, p. 285 (“Épopée:recit en vers d'événements héroïque mêle le réel au surnaturel”).

³ Словарь русского языка, т. IV, С-Я, Москва, 1988, с. 765 (Эпос 2. Совокупность народных героических песен, сказаний, поэм, объединенных общей темой, общенациональной принадлежностью»).

միաձուլվել, մի միասնական ամբողջություն են կազմել, երանգավորված պատմականության արտաքին երևույթով»⁴:

Տարբեր ազգերի որոշ էպոսներ արժանացել են միջազգային ճանաչման և ունեն համաշխարհային հռչակ: Դրանցից են Հոմերոսի «Իլիականն» ու «Օդիսականը», Ֆիրդուսու «Շահ Նամեն»: Այս երկու էպոսներն էլ հայ կրթված խավին հայտնի են եղել:

⁴ «Մասունցի Դավիթ», էջ XXXVI:

2. Էպոսի հայրենասիրական և արժեքային գաղափարները

«Սասունցի Դավիթ» էպոսի բացառիկ արժեքներից մեկը նրանում արտահայտված գաղափարներն են: Բնականաբար, առաջատար գաղափարը հայրենասիրությունն է, որի մարմնավորողը հայ կինն է՝ Ծովինարը: Բաղդադի խալիֆի հարկահանները գալիս են՝ տանելու հարկը հայոց Գագիկ թագավորից: Ծովինարի գեղեցկությունը տեսնելով («Աղջիկ էնպես խորոտ, էնպես խորոտ»)՝ որոշում են խալիֆին համոզել հարկի փոխարեն կնության առնել Ծովինարին: Խալիֆը պահանջում է Ծովինարին՝ զգուշացնելով, որ մերժման դեպքում կավերի Հայաստանը: Հարցի լուծումը գտնում է հայրենասեր Ծովինարը՝ կամովին իրեն զոհելով հանուն երկրի ու ազգականների:

Ծովինար խանում ասաց.

-Որ ես էն կռապաշտ թագավոր չառնեմ,

Զամեն տի սպանի իմ պատճառով,

Աղեկն էն է, ե՛ս էրթամ,

Ուրիշ մարդու թող բան չըլնի:

Ե՛ս մենակ մեռնիմ իմ հոր թերեն.

Ես մեկ ջան եմ, էրթամ, կորսվիմ,

Քանց մեր Հայաստան էրկիր ավերի,

Էն հազար-հազար հոգիք կորուսանին:

Դարձավ ասաց. -Հայրի՛կ, ինձ տուր էնոր:¹

Էպոսի դյուցազունները խալիֆի զավակները չեն, նրանք ջրածին են, ավելին՝ ջուրը Հայաստանինն է: Սա շատ կարևոր դրվագ է: Ընդհանրապես հայրենիքը, հայրենի եզերքը խորհրդանշում են հողը, ջուրը, մարդու հարազատները:

Ծովինարը հայ միջնադարյան գրականության մեջ ունի նախատիպ՝ Տիգրանուհին՝ Տիգրան Երվանդյանի քույրը, որն իմանալով ամուսնու՝ Մարաց Ածղահակի նենգ նպատակները, ծածուկ սուրհանդակ է ուղարկում Տիգրանի մոտ և

¹ «Սասունցի Դավիթ», էջ 6: Այսուհետ էպոսից բերված մեջբերումների էջերը կնշվեն վերևում - Գ.Մ.:

կանխում եղբոր դեմ նյութված դավադրությունը. «Իսկ խորագետ գեղեցկուհին, այս դավաճանությունը հասկանալով՝ սիրալիք խոսքերով պատասխանում է Աժդահակին և մտերիմների միջոցով շտապով եղբորը հայտնում է (Աժդահակի) նենգությունը»:²

Էպոսում ազգանվեր ու հայրենասիրական գործեր կատարում են թե՛ Սանասարն ու Բաղդասարը, թե՛ Մեծ Միերը, թե՛ Սասունցի Դավիթը, թե՛ Փոքր Միերը: Նրանց հայրենասիրության դրսևորումները կներկայացնենք առանձին դասի ձևով՝ իրենց տեղում:

Էպոսի գլխավոր նպատակներից մեկն էլ մարդասիրության դաստիարակումն է: Առաջին ճյուղում արդեն Սասունում հաստատված Սանասարն ու Բաղդասարը սկսում են կառուցել իրենց բերդը: Բայց սկզբում կացարաններ են պատրաստում աշխատավոր մարդկանց համար: Այդ քայլի նպատակը մարդասիրական է.

Բաղդասար պատասխանեց.

-Առաջ շինենք զեղոնց տներ,

Ու նոր շինենք զմեր բերդ.

Էդ խեղճ մարդեր չեն կարնա

Արևուն առջև կենա:

Ու սկսեցին զտներ (էջ 34):

Էպոսում կա աշխատավոր մարդու նկատմամբ հատուկ պաշտամունք, և Սասնա դյուցազուններն ապրում են այդ գիտակցությամբ. «Նրանց բնավորության ժողովրդական բնույթը սրանով չի ավարտվում: Նրանք պարզությամբ տիրապետում են ամենահամեստ արհեստների, բարեկամանում են խեղճերի հետ, կամովին ձեռք են մեկնում հոգնած գեղջուկներին, նույնիսկ, եթե նրանք ճանապարհին հանդիպած օտարականներ են: Նրանց համեստությունն այնքան մեծ է, որ ինչպես Օրբելին է նկատել Երևանի հրատարակության առաջաբանում. «Այս չորս հերոսների անունները ժողովրդի հիշողության մեջ չեն աղարտվել ու խճողվել ոչ մի տիտղոսով կամ պատվավոր կոչումով»³, - գրում է Ֆ. Ֆեյդին:

² Մովսես Խորենացի, Հայոց պատմություն, էջ 95:

³ Ա. Դոլուխանյան, Ֆ. Ֆեյդին հայագետ, էջ 183:

Էպոսում փառաբանվում է այն անհատը, որը հանուն հայրենիքի պատրաստ էր զոհել իր կյանքը, և ի հավելումն այդ գաղափարի՝ սրբազան է համարվում որևէ ժողովրդի՝ հանուն իր ազգային ազատության ու անկախության նվաճողների դեմ ուղղված պատերազմը:

Դավիթը վերաշինում է Մեծ Մհերի կառուցած Մարութա վանքը: Սակայն ամեն առավոտ վանքը վերակառուցող վարպետներն իրենց կառուցածը գտնում են քանդված: Ոչ ոք չէր կարողանում բացատրել դրա պատճառը, մինչև որ Սասունցի Դավիթը երազ է տեսնում, և երազում Աստծո հրեշտակը նրան հրահանգում է եկեղեցու պատի մեջ դնել Դավթի սուրբ: Սա խիստ խորհրդանշական դրվագ է: Դեռևս չորրորդ դարից՝ Շապուհ Երկարակյացի օրերից մինչև քսաներորդ դարասկզբի Մեծ եղեռնը, որը երիտթուրքերի ջանքերով նահատակեց մեկ ու կես միլիոն հայերի, հայ ժողովուրդն իր ազգային ինքնության, կրոնական դավանանքի, անկախության համար մղել է ազատագրական կռիվներ: Ահա էպոսի համապատասխան դրվագը.

Էն գիշեր կը քնեն, Դավիթ կը տեսնա՝

Մարութա բարձր Աստվածածին կը գա էրազ, կ'ասի.

«Քո՛ թուր քո մեջքեն քաշի,

«Իմ հիմ քո թրի վերա ձգի,

«Օրե՛ մի կը շինես, կը թամամցես,

«Պատարագ մեջ վանքիս կը մատուցես,

«Որ ես վեր իմ հիման կանգնեմ»:

Ուստեք տիլ կը զարկեն էդ քարերու բոլոր:

Դավիթ զարթնավ, տեսավ՝

Մարութա բարձր Աստվածածին չըկա:

Քարն իր տեղն է գնացե,

Հողն իր տեղն է գնացե,

Ավազ, կավ ու ինչ որ պատրաստություն կար՝

Ամենն իր տեղն է գնացե (էջ 195):

Այս խորհրդանշական իմաստին, անշուշտ, ծանոթ էր աշխարհահռչակ կինոբեմադրիչ Սերգեյ Փարաջանովը, որը 1984 թվականին նկարած «Մուրամի ամրոցի լեգենդը» կինոնկարում ամրոցը կանգուն պահելու համար պատի մեջ շարել է տալիս մի պատանու, որի կյանքի գնով հաստատվում է ամրոցի ամրությունը:

Էպոսի տարբեր էջերում տեսնում ենք քրիստոնեական պաշտամունքի դրսևորումներ: Դրանց առաջին ապացույցներից մեկն այն է, որ Ծովինարը ձևական է ամուսնանում Բաղդադի խալիֆի հետ, որը մահմեդական էր (էպոսում՝ կռապաշտ), և քրիստոնեական կրոնը նման ամուսնություն չի թույլատրում: Ծովինարն իր հետ օտար երկիր է տանում նաև քահանա՝ շեշտելով ցմահ քրիստոնյա մնալու ձգտումը: Ավելին, Ծովինարի խնդրանքով քահանան Բաղդադում Սանասարին ու Բաղդասարին հայերեն գրել-կարդալ է սովորեցնում.

Սանասար ու Բաղդասար պետ կտրիճներ դարձան.

Մերն ասաց քահանային. - Տե՛րտեր,

Իմ տղաներին դաս տուր՝ կարդան:

Դաս էտու տղաներին.

Էնոնք գրել - կարդալ սովորեցին (էջ 13):

Արևմտահայաստանի նշանավոր վանքերից Մուրբ Կարապետը⁴ կարևոր դեր ունի էպոսում: Ծովինարի երագում հենց այդ վանքն է զգուշացնում, թե իր որդիներին խալիֆը մատաղ է խոստացել: Վանքը փրկում է ապագա դյուցազունների կյանքը.

Որդիք, ձեզի մատաղ կ'անի,

Փախեք, գնացեք Հայոց թագավորի քաղաք (էջ 21):

Քրիստոնեական կրոնի ցայտուն դրսևորում է նաև Սասնա դյուցազունների թևի վրայի եղած խաչը, որը, նայած հանգամանքների, գունավորվում է:

⁴ Մշո Ս.Կարապետ վանք - կոչվել է նաև Մշո Մուլթան Ս.Կարապետ, Գլակա վանք, Իննակնյան վանք: Գտնվում է Մուշ քաղաքից հյուսիս - արևմուտք: Այժմ թուրքերի ձեռքով լրիվ ավերված: Չորրորդ դարի սկզբին հիմնել է Գրիգոր Լուսավորիչը՝ այնտեղ ամփոփելով Հովհաննես Մկրտչի մատույնները (Կարապետ, որի անունով էլ վանքը կոչվել է Ս.Կարապետ (տե՛ս «Քրիստոնյա Հայաստան», Հանրագիտարան, Երևան, 2002, էջ 754):

Ինչպես նկատել են էպոսագետները, հայկական էպոսում առկա են հնագույն հավատալիքների հետքեր, հեթանոսական հավատալիքներ: Օրինակ՝ Մեծ Մսրա Մելիքը և Մեծ Մհերը դաշն են կնքում, ըստ որի, յուրաքանչյուրի մահից հետո մյուսը նրա կնոջն ու երեխաներին պետք է խնամի, և այդ դաշինքը հաստատում են ոչ թե Ավետարանի կամ Ղուրանի վրա երդվելով, այլ իրենց մատների արյունը խառնելով.

Մատներ կտրին, արուն արնի խառնեցին,
Պայման դրին, էդան աղբեր (էջ 117):

Հեթանոսական ժամանակների սովորություններից է նաև այն դրվագը, երբ Իսմիլ խաթունը, բացելով իր կուրծքը, արգելում է Մսրա Մելիքին խեղդել դեռևս սողայական հասակում գտնվող Դավթին.

Մելիքի մեր ծծեր էբաց, կայնեց Մելիքի առջև,
Ասաց.- Թե դու Դավիթ ըսպանե՛ս՝
Էս ծծերի կաթ *քո վերան հարա՛մ ըլնի* (150):

Առկա են նաև քրիստոնեական հավատալիքների դրսևորումները:

Պատերազմ գնալուց առաջ Դավիթը հորեղբորից՝ Ձենով Հովանից, խնդրում է իր հոր Խաչ Պատերազմին.

Ասաց. - Հրողբե՛ր,
Տո՛ր ինձ Մհերի Խաչ Պատերազմին.
Հրողբերն ասաց: - Ես չեմ կարնա տա.
Թե արժա՛ն ես՝ կը գա քո թևին,
Թե արժան չես՝ չի գա քո թևին:
Էդտեղ աստծու հրամանով
Խաչ Պատերազմին իջավ վեր աջ թևին (էջ 227):

Քրիստոնեական կրոնի հավատալիքներն ամենից ավելի շեշտված են էպոսի չորրորդ՝ «Փոքր Մհեր» ճյուղում, որի ավարտին հերոսը նորից դիմում է Հիսուս Քրիստոսին՝ ակնկալելով գորեղ աստվածային օգնությունը.

Մհեր գնաց, հասավ Ոստանա կապան.

Որ հասավ Ոստանա կապան,

Էնտեղեն, - մեկ իշխան կար,

Կապ էթալ, զՄհեր կապեց:

Մհեր ձիով ընկավ կապ, ասաց.

«Հիշա իմ հացն ու գինին, տեր կենդանին,

Մարութա բարձր Աստվածածին»:

Ասաց, էգար, կտրեց ըզկապ,

Ազատեց Քուռկիկ Ջալալին (էջ 318):

Քրիստոնեական հավատալիքները երևում են նաև էպոսի «Վերջերգում»՝ կապված քրիստոնեական հավատքի երկու կարևոր տոների՝ Վարդավառի և Համբարձման հետ:

Մասնա դյուցազունները, նրանց կանայք ունեն շատ ընդհանուր գծեր, սակայն խորապես անհատականացված են: Հարկավոր է առանձնացնել դյուցազունների ու նրանց կանանց կերպարների այն տարբերիչ գծերը, որոնցով նրանք դառնում են առավել հետաքրքիր:

Մանասարի կերպարի համար ուշագրավ դրվագ է նրա՝ տիտանական ուժի տեր դառնալը: Մանասարը մտնում է ծովը, տեսնում գեղեցիկ պալատ պարտեզով: Այնտեղ գտնում է ծովային ձիուն՝ Քուռկիկ Ջալալուն, որի վրա կախած էր Թուր Կեծակին, և դրան էլ ավելանում է Խաչ Պատերազմին: Մանասարն այնպիսի հսկա է դառնում, որ Բաղդասարն այլևս նրան չի ճանաչում.

Մանասար քշեց զձին, բաղչով կ'երթար,

Է՛լի ճամփին ծով բացվեց,

Մեկ էլ տեսավ ծովու էրես,

Դուրս էլավ, որ գա աղբոր մոտ:

Աղբեր գետին նստած կը լար.

Տեսավ՝ մեկ սար էլեր սարի վերա, կը գա (էջ 42):

Մեծ Մհերի կերպարը ներկայացնելու համար խիստ բնութագրական է առյուծին պատռելու տեսարանը: Նախ. բացահայտվում է Մհերի հոգատարությունն ու պատասխանատվությունը սեփական ժողովրդի նկատմամբ (չէ՞ որ երկրին սպառնում էր սովը) և երկրորդ՝ Մեծ Մհերը՝ **որպես խիզախ առաջնորդ**, ինքն է լուծում իր երկիրը առյուծից ազատելու խնդիրը.

Մհերի հետ գնացած մարդիկ հեռու կանգնան.

Մհեր մենակ գնաց:

Գնաց, ինք ու առյուծ առան իրար:

Մհեր կանչեց.- Հացն ու գինին, տեր կենդանին:

Կանչեց, մի ձեռ թալեց էդ առյուծի վերի ծնոտ,

Մյուս ձեռ թալեց ներքի՝ ծնոտ,

Ճղեց էդ առյուծ մեջտեղեն,

Արեց էնոր երկու կտոր:

Մեկ դրեց ճամփու էս դին, մեկել՝ էն դին (էջ 106):

Սասունցի Դավթի կերպարը ամենագլխավորն է. այդ կերպարում առկա են հայ ժողովրդի ազգային բնավորության լավագույն գծերը:

Հեզելը խոսել է Հոմերոսի «Իլիականի» կերպարների մասին և խիստ դիպուկ բնութագրել հունական էպոսի գլխավոր հերոսին՝ Աքիլլեսին. «Հոմերոսի մոտ. օրինակ, ամեն հերոս իրենից ներկայացնում է մարդկային գծերի և հատկությունների կենդանի ամբողջություն: Աքիլլեսն ամենաերիտասարդ հերոսն է, բայց նրա պատանեկան ուժին հատուկ են, հիրավի, ուրիշ մարդկային գծեր, և Հոմերոսը մեր

առաջ բացում է նրա բնավորության գծերի բազմազանությունը՝ նրան դնելով ամենատարբեր իրավիճակներում»¹²:

Դավիթն արտասովոր մանուկ է. մեծանում է ոչ թե օրերով, այլ ժամերով, արտակարգ ուժի տեր է, ունի մանկական միամտություն, սակայն միաժամանակ խելացի է ու շրջահայաց. դրա համար էլ Բաթմանա կամրջի վրա ահաբեկում է իրեն Մսրա Մելիքի հրամանով սպանել կամեցող ծառաներին և նրանց խոստովանությունից հետո մեծահոգաբար ազատ է արձակում: Դավթի բնավորության հիմնական գծերից է մեծահոգությունը: Դավիթն անսահման սիրում է իր հայրենի եզերքը, հարազատներին, հասարակ ժողովրդին և շարունակ օգնում է նրանց: Նա բարի է ու աստվածավախ: Տանել չի կարողանում ոչ մի բռնություն: Նույնիսկ քանդում է Ծովասարի պարիսպները և ազատ արձակում վայրի գազաններին: Դավթին անհարիր են նենգությունն ու խարդախությունը. հավատում է Մսրա Մելիքի սիրալիր խոսքերին ու ընկնում նրա պատրաստած փոսը: Դավիթը Մսրա Մելիքի հետ մենամարտելիս Իսմիլ խաթունին ու նրա աղջկան է բաշխում առաջին երկու զարկերը՝ ի նշան երախտագիտության. վերջիններս մանուկ ժամանակ խնամել են իրեն:

Ուսուցիչն ուրույն ձևով ներկայացնում է Դավթի մեծահոգությունն ու վեհանձնությունը.

ա) Դավիթն արթնացնում է Մսրա գորքին կովից առաջ

Գնաց, էլավ Լեռա սարի գլուխ, կանչեց. «Էհե՛յ,

Ով քընած է՝ արթո՛ւն կացեք,

Ով արթուն է՝ ձիե՛ր թամբեք,

Ով թամբեր է՝ զենքե՛ր կապեք,

Ով կապեր է՝ էլե՛ք, հեծե՛ք,

Չ՛ասեք Դավիթ գող - գող էկավ,

Գող - գող գընաց» (էջ 234):

¹² «Хрестоматия по теории литературы», Пособие для студентов, Москва, 1982, с. 167 («У Гомера, например, каждый герой представляет собой живую совокупность свойств и черт характера. Ахилл является самым юным героем, но его юношеской силе свойственны и другие подлинно человеческие качества, и Гомер раскрывает перед нами это разнообразие черт его характера, ставя его в различные ситуации»).

բ) Դավիթի դիմումը Մսրա գործին հաղթանակից հետո

Դավիթ ձիու գլուխ շրջեց,

Էլավ, գրնաց մեջ գորքերին,

Ինչ գորք գորական մնացե՛

Կանչեց, հրամայեց, ասաց.

-Ամենիդ իրավունք կը տամ.

Ուր տեղեն էկեր եք՝ էլեք, գնացեք ձեր տեղ:

Էլեք, գնացեք ու ձեր տներ նստեք,

Դուք ինձ համար աղո՛թք արեք,

Իմ հորն ու մորն էլ օղորմի՛ տվեք.

Հանդա՛րտ կացեք,

Մեկ էլ չ՛էլնեք ու գաք վեր Սասնա:

Մեկ էլ որ գենք առնեք մեր դեմ,

Թե որ դուք կովի գաք վեր մեզ՝

Քառսուն գազ խոր հորում ըլնեք,

Թե ջաղացի ջոջ քարի տակ,

Տ՛էլնի ձեր դեմ Սասնա Դավիթ,

Տ՛էլնի ձեր դեմ Թուր Կեծակին (էջ 247):

Սասունցի Դավիթի կերպարին հատուկ հմայք է տալիս նրա սիրո պատմությունը և առ Խանդութ ունեցած վերաբերմունքը: Ամեն ինչ այնքան բնական է, կենդանի, որ կարծես մի գեղեցիկ սիրավեպ լինի հավերժական սիրո մասին:

Սասնա դյուցազունների կերպարներն ընթերցողի հիշողության մեջ մնում են անմոռաց. դրա հիմքը ժողովրդական ասացողների հանձարի դրսևորումն է, որն առկա է նաև ուրիշ էպոսներում:

Իսկ որքան հայրենասեր է Արմաղանը. նա ներում է ամուսնուն Սասնա տան ծուխը չկտրելու, ազգի հարաստության համար, առաջնորդ ունենալու մղումով, ինքնակամ ընդհատում է իր կյանքը, որի պայման-հետևանքով լույս աշխարհ է գալիս Դավիթը՝ Սասնա դյուցազունների մեջ ամենահմայիչն ու հզորը:

Դավիթի և Խանդութի սիրո պատմությունն իսկական սիրավեպ է. նրանում նրբորեն պատկերված են և՛ սիրո տվայտանք, և՛ սիրո վայելք, նաև կյանքում

հազվադեպ հանդիպող հավերժական սեր: Համոզվելով, որ Դավիթն այլևս կենդանի չէ, Խանդութն իրեն ցած է նետում բերդի աշտարակից, ու նրա կրծքի զարկվելու տեղում բխում են երկու սառնորակ աղբյուրներ, որոնք խորհրդանշում են Դավթի և Խանդութի հավերժական սերը:

Իր ամուսնուն անմնացորդ նվիրված է նաև Գոհարը, որը մահվանից առաջ թողնում է հետևյալ կտակը.

Մեջ գրուկ. «Քենե կը խնդրեմ՝

Ինչ ժամանակ դու գաս, ինձի տեսնես,

Ինձի տանես Սասուն,

Խանդութ խանումի կուշտ թաղես» (էջ 316):

Մանրամասն ներկայացվում են մյուս կին հերոսները՝ Ձենով Հովանի կինը՝ Սարիեն, Չմշկիկ Սուլթանը, Իսմիլ Խաթունը և, վերջապես, Դավթի ուժը նպատակաուղղող արտատեր պառավը: Անհրաժեշտ է ընդգծել այն հանգամանքը, որ հայ կանանց ժողովուրդը օժտել է դրական, իսկ այլազգի հերոսուհիներին՝ բացասական գծերով:

3. «Մասնա ծոեր» էպոսի դասավանդման փորձ

Թեման – «ՄԱՍՆԱ ԾՌԵՐ» էպոսը

Դասի տիպը – Ամրապնդման դաս՝ ԽԻԿ համակարգով

Տևողությունը– 1 դասաժամ

Դասի նպատակները

- Պատկերացում տալ էպոսի ժանրային առանձնահատկության մասին:
- Ընդգծել հայկական ժողովրդական էպոսի նշանակությունը:
- Ընդհանուր պատկերացում տալ էպոսի պատմական և առասպելական շերտերի մասին:
- Դիտարկել էպոսի ճյուղերի բովանդակությունն ու գաղափարները:

Դասի խնդիրները

- Նկարագրել հայկական ժողովրդական էպոսը՝ ժանրային ու բովանդակային առանձնահատկություններով:
- Բնութագրել էպոսի հերոսներին:
- Էպոսից առանձնացնել պատմական ու առասպելական դրվագները:
- Առանձին ներկայացնել էպոսի ճյուղերը:

Մեթոդները

Կոլեկտիվ - համագործակցային, ինչպես նաև ուսուցման ակտիվ կամ փոխներգործուն (ինտերակտիվ) մեթոդների և հնարների (մտազրոհ, մտքի քարտեզ, պրոբլեմային հարց, շարադրություն և այլն) կիրառում:

Էպոսի ուսումնասիրման դասի մեթոդական շղթան ընդգրկում է հետևյալ քայլերը.

- նախապատրաստական զրույց էպոսի մասին,
- էպոսի առանձին ճյուղերի բովանդակության քննարկում,
- էպոսի յուրաքանչյուր ճյուղի կերպարների բնորոշում,
- աշխատանք էպոսի երևակայական կողմի, լեզվի և ոճի առանձնահատկությունների, հիմնական մտքի, դաստիարակչական գաղափարի բացահայտման, ենթատեքստի կռահման ուղղությամբ,
- էպոսի հիմնական գաղափարի բացահայտում:

ԴԱՍԻ ԸՆԹԱՅՔԸ

Կազմակերպման փուլ (2 – 3 րոպե)

Դասի կառավարում, անհրաժեշտ պարագաների պատրաստում, նախապատրաստական գրույց, կազմակերպչական մաս:

Դասը սկսում ենք ԽԻԿ համակարգով:

1. Խթանման փուլ (4 – 6 րոպե)

ա. Նշում ենք օրվա դասի թեման և նպատակը: Անցկացնում ենք գիտելիքների ամփոփում³ հարց ու պատասխանի միջոցով: Հաջորդ խնդիրը, որ պետք է կարևորվի էպոսի ուսուցման ժամանակ, նրա ժանրային առանձնահատկությունների շուրջ տարվող աշխատանքն է: Հեքիաթի ու էպոսի ժանրային առանձնահատկությունները համեմատելով՝ կարելի է նրանց միջև ընդհանրություններ ու տարբերություններ գտնել, երեխաների ուշադրությունը հրավիրել հեքիաթի կառուցվածքային առանձնահատկությունների, մասնավորապես հեքիաթի սկզբի, վերջի վրա: Խոսվում են շված ժանրերի մասին, ընդգծվում, որ դրանք բանահյուսական ժանրեր են: Խոսելով տվյալ ժանրերի կառուցվածքի մասին՝ պետք է աշակերտներին բացատրել այն հանգամանքը, որ հեքիաթում և էպոսում մի խումբ կերպարներ գործում են ինչ-որ արարքներ՝ իրենց նպատակներն իրականացնելու մղումով: Այդ կերպարներն իրար օգնում են կամ խանգարում: Այդպիսով երեխան ըմբռնում է բարու և չարի գործոնը ոչ միայն հեքիաթում, այլև էպոսում, ինչպես նաև կյանքում, առօրյայում: Ստեղծագործության վերջում բարու հաղթանակը կոզևորի նրան՝ կատարելու բարի գործեր և հասկանալու, որ հաղթանակի բերկրանքը հեշտությամբ չի տրվում: Այսինքն՝ հեքիաթը և էպոսը պետք է մեկնաբանվեն, իմաստավորվեն իրենց իսկ կյանքի օրինակով:

1. Իմաստի ընկալման փուլ (25 րոպե)

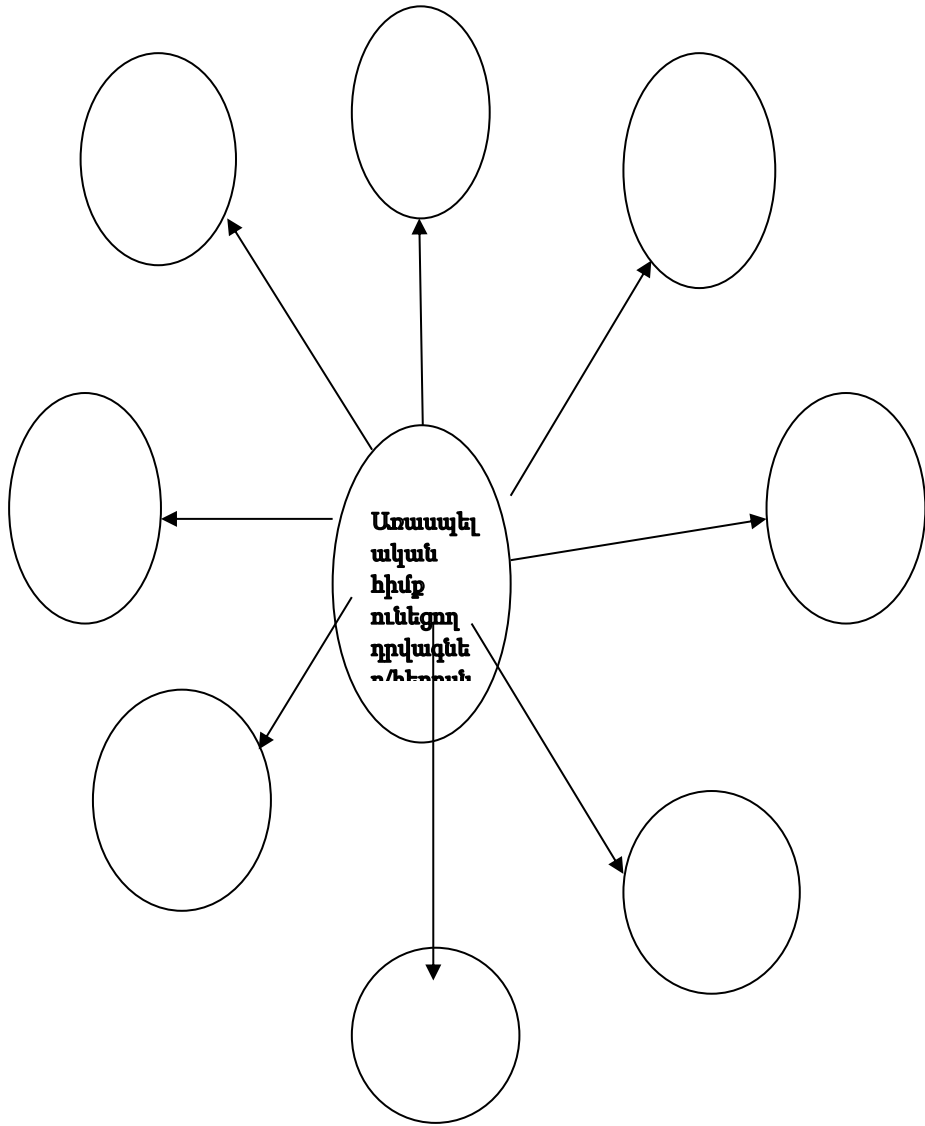
Մտագրոհի մեթոդի միջոցով սկսում ենք նյութի հաղորդումը: Աշակերտներին ներկայացվում են էպոսի չորս ճյուղերը՝ բովանդակության ամբողջական ընկալման նպատակով: Այդ նպատակով կատարվում է.

- էպոսի երևակայական կողմի բացահայտում,
- էպոսի բարոյախոսական իմաստի վեր հանում,
- էպոսի լեզվի վերլուծություն:

Էպոսի ուսումնասիրությունը իրականացվում է, ինչպես պատմվածքինը, այսինքն՝ որպես գեղարվեստական ստեղծագործություն: Սա նշանակում է՝ անհրաժեշտության դեպքում դասը պիտի իրականացվի բացատրական ընթերցանության մեթոդի բոլոր բաղադրամասերի կիրառմամբ:

Մտքերի քարտեզագրում» մեթոդի օգնությամբ էպոսից առանձնացվում են առասպելական հիմք ունեցող դրվագներ:

1. Երկվորյակ եղբայրների արտասովոր ջրային ծնունդը:
2. Սանասարի որդի Մեծ Մհերի՝ մարտից առաջ լողանալը հայրենի Կաթնաղբյուրի ջրով, նույնը կատարում է նրա որդի Դավիթը:
3. Սանասարի կռիվը ծովային վիշապի դեմ:
4. Սանասար ու Բաղդասար եղբայրների՝ անձրևի կամ ջրի համար կռվելը վիշապների դեմ:
5. Քառասուն -Ճյուղ-Ծամի ազատագրման դրվագը:
6. Քուռկիկ Ջալալին առնչվող տեսարանները. նա հրեղեն է, ջրային ծնունդ է, ինչպես Սասնա հերոսները:
7. Կանաչ քաղաքի վիշապի սպանության դրվագը:
8. Փոքր Մհերի՝ Ագոաքարում փակվելու դրվագը:

Խմբային աշխատանք

Թեմայի ամրապնդման համար դասարանը բաժանել 4 խմբի և յուրաքանչյուր խմբին հանձնարարվում է նկարագրել «Մասանա ծոեր» էպոսը:

Առաջադրանքը կատարելուց հետո խմբերը լրացնում են հարցման հետազոտական աղյուսակը:

«Մասանա ծոեր» էպոսը	
1. Նկարագրել Մանասարի կերպարը:	
2. Նկարագրել Մեծ Միերի կերպարը:	
3. Նկարագրել Մասունցի Դավթի	

կերպարը:	
4. Նկարագրել Փոքր Միերի կերպարը:	
5. Ի՞նչ է սովորեցնում էպոսը:	

Աշակերտները էպոսից պետք է առանձնացվեն նաև համապատասխան հատվածներ, որոնք բնութագրում են այս կամ այն կերպարին: Այսպիսի վերլուծության արդյունքը պետք է դառնա հեղինակի դիրքորոշման ըմբռնումն ու ընթերցողի վերաբերմունքի ձևավորումը ընթերցածի բովանդակության նկատմամբ: Հիմք ընդունելով բովանդակային բաղադրիչները՝ անհրաժեշտ է նախ երեխաների ուշադրությունը հրավիրել որոշակի բառերի ու արտահայտությունների վրա, քանի որ բառերի միջոցով է առաջին հերթին հնարավոր որոշել հերոսի հոգեվիճակը, նրա արարքների դրդապատճառները, հերոսի ինչպիսին լինելը, հեղինակի վերաբերմունքը նրա նկատմամբ և այլն:

Աշխատանքի ավարտից հետո խմբի անդամներից յուրաքանչյուրը պետք է ներկայացնի իր աշխատանքը: Յուրաքանչյուր խմբին լսելուց հետո պետք է ամփոփել խմբային աշխատանքը՝ սահուն անցում կատարելով դասի հաջորդ քայլին:

Կշռադատման փուլ - 4 – 6 րոպե

Խմբային տարբեր աշխատանքներից հետո աշակերտները արտահայտում են սեփական մտքերը հայկական ժողովրդական էպոսի վերաբերյալ:

Գնահատում և անդրադարձ (2 -3 րոպե):

Հարցերի միջոցով ուսուցիչը պետք է պարզի դասի թերություններն ու առավելությունները: Գնահատումը պետք է կատարել ըստ խմբային և անհատական ցուցանիշների:

Ամբողջ դասի ընթացքում համեմատություններ են անցկացվում էպոսի և տարբեր հեքիաթների միջև, և ամբողջացվում են էպոսի վերաբերյալ աշակերտների գիտելիքները:

Եզրակացություն

Թեմայի հետազոտությունը բերում է հետևյալ եզրակացություններին:

1. Էպոսն հայ հին բանահյուսության ժանրերից է: Այն սերում է հնագույն առասպելներից, ավանդական վիպական սյուժեներից, պատմական խավարումներով երգ-գրույցներից՝ վիպական մեկ ամբողջական համակարգի մեջ համաձուլված: Էպոսի առասպելաբանական հիմքի դրսևորում են նմանություններ՝ ջրային ծնունդների, հրաշապատում տարրերի առկայության հետ:
2. «Սասնա ծռեր» էպոսի չորս ճյուղերում առկա է հրաշապատում հեքիաթի տարրը:
3. Սանասարի և եղբոր ճյուղը ձևավորվել է երկվորյակ սրբազան նախնիների և ամպրոպային վաղընջական առասպելների հիքմի վրա (հերոսների ջրային ծնունդը, աստանդական կյանք, երկրի ու տոհմի հիմադրում, ջրարգել վիշապների դեմ կռիվ, ջրերի և աղջիկների ազատագրում, ամուսնություն): Մեծ և Փոքր Մհերի ճյուղերի հիմքում ընկած են հին հայկական և հնդիրանական երկնային լույսի և արեգակի Աստված Միհրի առասպելաբանական մոտիվները, զուգորդված ճայտում փակված հերոսների տեղական հնագույն առասպելի (Մեծ Մհերի՝ առյուծ սպանելը և սասունցիներին սովից փրկելը, Փոքր Մհերի անհաշտ պայքարը աշխարհի անարդարությունների դեմ, ժայռում փակվելը, արդարության և փրկության սկընկալիքները՝ կապված նրա՝ ժայռից դուրս գալու հետ): Դավթի ճյուղի նախահիմքում ընկած է ամպրոպային կռվի հին հնդեվրոպական առասպելը (Դավիթն ու Մսրա Մելիքը նույն դյուցազուն հորից սերված խորթ եղբայրներ են, ի ծնե հակոտնյաներ, անձնավորում են հակադիր սկզբունքներ. Դավիթը գեղեցիկ արտաքինով, հրեղեն ձիով, կայծակե թրով սպանում է ջրադաց քարերի տակ խոր հորհում թաքնված Մսրա Մելիքին, ազատում, երկիրն ու մարդկանց նրա սպառնալիքից, տոնում իր հաղթանակը, ամուսանանում):

4. Էպոսը սնում է մեր մտածողությունը ժողովրդի հոգեբանության մասին հարուստ նյութով: Բացի դրանից՝ մեծ է հեքիաթի և էպոսի դաստիարակչական նշանակությունը: Այդ ստեղծագործությունները ներկայացնում են բարոյական արժեքներ ու սկզբունքներ, որոնք ներկայացվում են ոչ թե որպես խրատ ու քարոզ, այլ արտահայտվում են հերոսների արարքներով, խոսքերով: Հենց այդ հանգամանքն էլ ուժեղացնում է ընթերցողի զգացմունքների ու համոզմունքների վրա թողնվող ազդեցությունը:

Օգտագործված գրականության ցանկ

1. Աբեղյան Մ., Հայ ժողովրդական վեպը, Թիֆլիս, 1908:
2. Աբեղյան Մ., Մատենագրություն Սասունցի Դավիթ Հայ ժողովրդական վեպում, Երևան, 1939:
3. Գրիգոյան Ա., Հայ ժողովրդական բանահյուսություն, Երևան, 1980:
4. Դոլուխանյան Ա., Հայ գրականության պատմություն, Երևան, 2006:
5. Դոլուխանյան Ա., Հայ ժողովրդական բանահյուսություն, Երևան 2008:
6. Դոլուխանյան Ա., Ֆրեդերիկ Ֆեյդին և «Սասունցի Դավիթ» չափածո էպոսը, Երևան, 2008:
7. Եղիազարյան Ա., «Սասնա ծռերի» պոետիկան, Երևան, 1999:
8. Էդ. Ջրբաշյան, Հ.Մախչանյան, Գրականագիտական բառարան, Ընդ-հա-նուր խմբագրությամբ Էդ. Ջրբաշյանի, Երևան, 1972
9. «Քրիստոնյա Հայաստան», Հանրագիտարան, Երևան, 2002
10. «Хрестоматия по теории литературы», Пособие для студентов, Москва, 1982
11. Словарь русского языка, т. IV, С-Я, Москва, 1988